

MERVÂNÎ DEVLETİ'NİN KURULUŞU

Arafat Yaz*
Sıddık Ünalın*

Öz

Bu çalışmamızda kaynaklardaki bilgiler çerçevesinde Bâd b. Dûstek'in devlet kurma sürecini ele alınmıştır. Bâd b. Dûstek'in hükümdarlıktan önceki dönemi hakkında pek az bilgi bulunmaktadır. Var olan bilgiler düzensiz, birbiri ile çelişik ve muğlaktır. Bu karmaşık bilgiler test edilip Mervânî/Dûstekî Devleti'nin kuruluş süreci anlaşılmaya çalışılmıştır. Bâd b. Dûstek'in 373/983 tarihinde adına bastığı sikke ve diğer bazı kayıtlardan yola çıkılarak devletin bu tarihte kurulduğu konusunda yaygın bir kanaat bulunmaktadır. Fakat bazı bilgiler Bâd'ın bu tarihten önce devlet kurduğu sonucunu ortaya çıkarmaktadır. Bu çerçevede konu ele alınarak kayda geçen bilgilere göre Bâd b. Dûstek'in kim olduğu, gücünün kaynağı, iktidar olma süreci ve bağımsız bir devlet olma tarihi gibi soruların yanıtı bulunmaya gayret edilmiştir. Bâd'ın hükümdar olmadan önceki zamanda yaşadığı bölge ile askeri faaliyetlerini yürüttüğü kentlerin o dönemdeki durumları belirlenmiştir. 373/983 yılından önce bölgede hâkim olan Bizans, Hamdani, Ermeni Presnlikleri ve Büveyhîlerin bu dönemdeki faaliyetleri incelenerek konumuzla ilgili bilgilerle uyumlu olup olmadığı belirlenmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Bad b. Dûstek, Mervânî, Hamdanî, Meyyâfârikîn, Âmid

THE FOUNDATION OF MARWANIDS

Abstract

In this study, we tried to address the process of Bad b. Dûstek's establishing the state within the framework of the information in the resources. Little is known about Bad b. Dûstek's pre-reign period. The information available is irregular, contradictory and ambiguous. Assessing this complex information, the establishment process of the Marwanid/Dûstekî State is tried to be understood correctly. Considering Bad b. Dûstek's mint of coins in 373/983 on his name and some other records, it is widely believed that the state was founded on that date. But some information reveals that Bâd had established a state before this date. Handling the subject within this context, whoever Bad b. Dûstek was, the source of his power, the course of his coming to the rule and the history of being an independent state are tried to be answered according to the information enlisted. It is tried to determine state of the region and the cities where he carried out his military activities where Bâd lived before he came to the rule. Examining the activities of the Byzantine, Hamdanid, Armenian Princedoms and Buveyhîs, who

---

Article Types / Makale Türü: Research Article / Araştırma Makalesi

Received / Makale Geliş Tarihi: 16/10/2019 Accepted / Kabul Tarihi: 21.12.2019

Doi: 10.26791/sarkiat.634099

* Dr., Öğretmen Milli Eğitim Bakanlığı, arafatyaz@gmail.com

ORCID ID: 0000-0001-9780-3878

* Dr., Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi İslam Tarihi Anabilim Dalı, sunalan@firat.edu.tr

ORCID ID: 0000-0002-6456-0096

were dominant in the region before 373/983, their compatibility with information related to our subject is determined.

Keywords: Bad b. Düstek, Marwanids, Hamdands, Meyyâfârikîn, Âmid

GİRİŞ

Mervânî Devleti, Bâd b. Düstek tarafından kurulmuştur. Genel olarak bu devletin 373/983 yılında kurulduğu kabul görmektedir. Devletin kurucusu Bâd b. Düstek olmasına rağmen Bâd'ın ölümünden sonra emirlik makamına geçen yeğenlerinin babası Mervân'a nispetle bu devlet Mervânîler olarak adlandırılmaktadır. Bu tanımlama devletin kurucusu olan Bâd b. Düstek'i dışarıda bırakmaktadır. Ancak bazı araştırmacılar Mervân ve Bâd'ın babalarının aynı olduğu rivayetlerine dayanarak devleti Düsteki Devleti olarak isimlendirmişlerdir.¹

Hamîdî Kürt aşiretine mensup olan Bâd'ın ismi Hüseyin, lakabı ise Bâd veya Ebu Şuca'dır.² Devleti kurma faaliyetlerine Hizan ve Maden arasındaki Bahesmâ dağlarında başlayan Bâd'ın, bir süre sonra bölgeyi kontrol altına aldığı görülmektedir.³ Adudüddeve'nin ölümünden sonra (372/983) Büveyhîlerde vuku bulan iktidar kavgalarından yararlanan Bâd, Diyâr-ı Bekr Bölgesi'ni kontrol altına aldıktan sonra Musul'a kadar olan yerlere hâkim olmuştur. Bu nedenle Büveyhîler ve Abbasi Halifeliği ile karşı karşıya gelmiş ve aralarında birçok savaşlar cereyan etmiştir. Son olarak 380/990 yılında Büveyhîlerin desteklediği Hamdanî Ebu Tahir ve Ebu Abdullah ile yapılan savaşta hayatını kaybetmiştir.⁴

Bâd b. Düstek'in ölümünden sonra yerine yeğeni Ebu Ali Hasan b. Mervân geçmiştir. Ebu Ali, bu zor durumda devletin başına geçtiğinden ve devletin başkentini kuşatan Büveyhîlerin desteklediği Hamdanî emirlerini yendiğinden devletin ikinci kurucusu olarak kabul edilmektedir. Bu tarihten sonra Diyâr-ı Bekr Bölgesi'ne egemen olan Mervânîler komşularıyla iyi ilişkiler kurmayı benimsemişlerdir. Bu süre içerisinde Ahlat, Malazgirt, Erciş ve Bargiri (Muradiye) şehirleri nedeniyle Bizans İmparatorluğu ile savaşan Ebu Ali, onlarla on yıllık bir barış anlaşması imzalamıştır. Halep Hamdanî emirinin kızı ile 387/997 yılında evlenmek için Âmid'e hareket eden Ebu Ali, burada uğradığı suikast sonucunda öldürülmüştür.⁵

Ebu Ali'nin ölümünden sonra kardeşi Mümehhidüddeve lakabını alan Ebu Mansur Said hükümdar olmuştur. Bu suikastın ardından Âmid bir süre Mervânîlerin

¹ Bu konuda bk. İbnü'l-İmâd el-Hanbelî, *Şezerâtü'z-zeheb fi aḥbâri men zeheb*, thk. Mahmut Arnavut, (Beyrut-Dimeşk: Daru İbn Kesîr, 1986), 5:225; Ebü'l-Abbas Şemsüddîn Ahmed b. Muhammed İbn Hallikan el-Bermekî el-İrbilî, *Vefâyâtü'l-âyan ve enbâu ebnâi'z-zamân*, thk. İhsan Abbas, (Beyrut: Darü's-Sadr, 1978), 1:177,251; Abdurrahkib Yûsuf, *Ed-Devletü'd-düstekiye fi kürdistani'l-vüstâ*, (Bağdat: Matbaatü'l-Livâ, 1972), 1:44.

² Bu konuda bk. Ahmed b. Yûsuf b. Ali el-Ezrak el-Fârikî, *Târiḥü'l-Fârikî*, thk. Bedevi Abdullatif A'vad, (Kahire: Hey'etü'l 'Amme li Şuuni'l-Metab'i'l-Emîriye, 1909), 50-51; Ebü'l-Hasan İzzüddîn Alî b. Muhammed b. Muhammed eş-Şeybânî el-Cezerî, *İslâm Tarihi el-Kâmil fi't-Târiḥ Tercümesi*, çev. Abdülkerim Özeydın, (İstanbul: Bahar Yayınları, Bty.), 9:37.

³ Bu konuda bk. İbnü'l-Ezrak, *Târiḥü'l-Fârikî*, 50-51.

⁴ Bu konuda bk. İbnü'l-Esîr, *İslâm Tarihi el-Kâmil fi't-Târiḥ Tercümesi*, çev. Abdülkerim Özeydın, 9:64-65; Ebü Zeyd Abdurrahman b. Muhammed b. Haldûn, *Tariḥu İbn Haldûn*, thk. Halil Şehade, (Beyrut: Darü'l-Fikir, 2000), 3:537/4:410.

⁵ Bu konuda bk. İbnü'l-Ezrak, *Mervânî Kürtleri Tarihi*, çev. Mehmet Emin Bozarlan, (İstanbul: Koral Yayınevi, 2. Basım, 1990), 76-79, 81-90; İbnü'l-Esîr, *İslâm Tarihi el-Kâmil fi't-Târiḥ Tercümesi*, çev. Abdülkerim Özeydın, 9:64-66.

kontrolünden çıkmış ve alınincaya kadar burası Mervânîlere vergi ödeyen bir valilik olmuştur. Barış temelli bir siyaset tercih eden Mümehhidüddeve'nin 390-391/1000 yılında Bizans ile bağlarını güçlendirdiği ve Magistros⁶ unvanını aldığı görülmektedir. Mervânî Veziri Şervîn b. Muhammed ve Sahibü's-Şurta (polis müdürü) İbn Fîlûs'un 401/1010 yılında düzenlediği suikast sonrasında Mervânî Emiri Mümehhidüddeve öldürülmüş ve Mervânî Devleti'nin başkenti suikastçıların eline geçmiştir.⁷

Suikastçılar, o esnada İsrird'de (Siirt) olan Mümehhidüddeve'nin kardeşi Ahmed'i ele geçirememeleri nedeniyle başkent Meyyâfârikîn'de kuşatılmış ve ortadan kaldırılmışlardır.⁸ Nasrüddevle lakabını alan Ahmed 401/1010 ile 453/1061 yılları arasında hükümdarlık tahtında kalmıştır.⁹ Bu dönem Mervânîlerin en parlak dönemi olmuş ve birçok alanda devlet terakki etmiştir. Nasrüddevle'nin ülkede bir imar reformu başlattığı görülmektedir. Tarım ve hayvancılığın yanı sıra özellikle ticaretteki gelişme Mervânî hazinesinin zenginleşmesini sağlamış ve Nasrüddevle'nin lüks yaşamı birçok tarihçi tarafından dile getirilmiştir. Bu zenginlik ve refahla birlikte Mervânî ülkesi ilim adamlarının yöneldiği bir cazibe merkezi olmuştur. Barışçıl bir politika izleyen Nasrüddevle, sınır ihtilafları yüzünden komşusu olan Senâsine Ermenileri, Bizans İmparatorluğu, Ukaylîler ve Nümeyrîler ile karşı karşıya gelmiştir. Nasrüddevle'nin hükümdarlığı esnasında İbrahim Yınal'dan kaçan Oğuz Türkmenleri Anadolu'ya girmiştir. Nasrüddevle, Tuğrul Bey'e tabi olmuş ve Bizans İmparatorluğu ile aralarındaki dostane ilişkileri bu olaydan sonra son bulmuştur. Nasrüddevle, 453/1061 yılında vefat etmiş ve yerine oğlu Nizamüddîn geçmiştir.¹⁰

Nizâmüddîn Nasr, (453-472/1061-1080) hükümdarlığında taht kavgaları ile uğraşmıştır. Dönemindeki en önemli olay ise Malazgirt Savaşı'dır. Bu savaşta Mervânîler Selçuklulara on bin gönüllü asker göndermişlerdir.¹¹ Kendisinden sonra oğlu Nâsrüddevle Mansur hükümdar olmuş ve devletin yıkıldığı tarih olan 478/1085 yılına kadar Mervânî Devleti'ne hükmetmiştir.¹²

1. Devletin Kuruluş Tarihi Hakkındaki Yaygın Kanaat

Bâd b. Düstek'in kestirmiş olduğu sikke göz önüne alınarak Mervânî (Düstekî) Devleti'nin 373/983 yılında kurulduğu var sayılmaktadır.¹³ Sikkenin dışında bazı tarihi

⁶ Bizans İmparatorluğu hâkimiyetini tesis etmek veya güçlü kimseleri yanında tutmak için verdiği unvanlardan biridir.

⁷ Bu konuda bk. İbn'ül-Ezrak, *Mervânî Kürtleri Tarihi*, çev. Mehmet Emin Bozarslan, 92-103; İbnü'l-Esîr, *İslâm Tarihi el-Kâmil fi't-Târih Tercümesi*, çev. Abdülkerim Özeydin, 9:66-67.

⁸ Bu konuda bk. Ebü'l-Muzaffer Şemsüddîn Yûsuf b. Kızıoğlu et-Türkî el-Avni el-Bağdadî, *Mir'âtü'z-zamân fi târihi'l-a'yân*, thk. Muhammed Berekat, Kamil Muhammed el-Harrât, Ammar Ruhavî, (Dimeşk: Darü'r-Risaleti'l-Alemiye, 2013), 18:205-206.

⁹ Bu konuda bk. İbn'ül-Ezrak, *Mervânî Kürtleri Tarihi*, çev. Mehmet Emin Bozarslan, 166; Arafat Yaz, *Mervânî Emiri Nasrüddevle Ahmed ve Dönemi*, (Doktora Tezi, Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2019), 83.

¹⁰ Bu konuda bk. İbn'ül-Ezrak, *Mervânî Kürtleri Tarihi*, çev. Mehmet Emin Bozarslan, 166; Yaz, *Mervânî Emiri Nasrüddevle Ahmed ve Dönemi*, 515-520.

¹¹ Bu konuda bk. Sibî İbnü'l-Cevzî, *Mir'âtü'z-zamân fi târihi'l-a'yân*, thk. Muhammed Berekat vd. (Dimeşk: Darü'r-Risaleti'l-Alemiye, 1. Basım, 2013), 19:236, 514; Bekir Biçer, "Selçuklular ve Kürtler", *The Journal of Academic Social Science Studies*, 6/2, 2013, 186.

¹² Bu konuda bk. İbnü'l-Ezrak, *Mervânî Kürtleri Tarihi*, çev. Mehmet Emin Bozarslan, 192-217; Abdulgani Efendi, *Mardin Tarihi*, haz. Burhan Zengin, (Ankara: GAP Yayınları Kültür Dizisi 1, 1999), 31.

¹³ Bu konuda bk. N. M. Lowick, and J. E. Cribb, *Coin Hoards*, Billing&Sons Limited, (London 1979), 5/81.; Yusuf Baluken, "Mervânîler Devrinde Cizre", *Bilim Düşünce ve Sanatta Cizre*, (Uluslararası Bilim Düşünce ve Sanatta Cizre Sempozyumu), ed. Nesim Doru, (İstanbul: Sanart Ajans, 2012), 57.

vakalar da bu görüşü desteklemektedir.¹⁴ Bu tarihten önce Adudüddevle'nin 372/983 yılında ölmesiyle¹⁵ Büveyhîlerin kontrolündeki bölgede oluşan iktidar boşluğundan istifade eden Bâd'ın Musul'a kadar ilerleyişi,¹⁶ burada adına para bastırması hatta vezir ataması¹⁷ devletin 373/983 tarihinde kesin olarak kurulmuş olduğunu göstermektedir. Fakat kaynaklarda geçen bazı bilgiler devletin bu tarihten önce kurulmuş olduğuna işaret etmektedir.

2. Bâd b. Düstek'in Hükümdarlığı Öncesindeki Durumu

Devletin kurucusu Bâd b. Düstek'in kim olduğu ve nasıl bu gücü elde ettiği akla gelen ilk sorudur. Bâd b. Düstek'in hükümdarlığa uzanan mücadelesi hakkında kaynaklarda farklı bilgiler yer almaktadır. Mervânî tarihi hakkında İbnü'l-Ezrak'tan sonra en kapsamlı bilgileri veren İbnü'l-Eşîr, Bâd b. Düstek'in başlangıçta bir çoban olduğunu söylemektedir. Ona göre Bâd, çoban iken koyunlarını keserek halka dağıtmış ve adı cömerde çıkmıştır. Bu sayede etrafında insanlar toplanmış ve iktidar olma yolunda ilk adımını atmıştır.¹⁸ Bâd'ın çoban olduğu bilgisi sadece İbnü'l-Eşîr'in rivayetinde geçmektedir. İbnü'l-Ezrak, Bâd'ın çoban olduğuna yer vermezken, İbnü'l-Eşîr'in verdiği "yol kestiği" bilgisini teyit etmektedir.¹⁹ İbnü'l-Esîr'in ismini vererek ondan aldığı bilgileri nakleden İbn Haldûn, Bâd'ın çoban olduğu bilgisini görmezden gelmiştir. Bu da İbn Haldûn'un Bâd'ın çoban olduğuna itibar etmediği anlamına gelmektedir.²⁰ Bazı tarihçiler de bir aşiret reisinin çoban olduğu bilgisinin makul olmadığına kanaat etmişlerdir.²¹ Biz de bu rivayete şüphe ile yaklaşılması gerektiğine inanmaktayız. Aslında anlatımının başında Bâd'ın Diyâr-ı Bekr sınırında etrafındaki kalabalık bir grupla yoğun bir cihat ile meşgul olduğunu kaydeden İbnü'l-Eşîr, devamında Bâd'ın çoban olduğu rivayetini bazı dostlarından duyduğunu belirtmiştir. Yani itimat ettiği şekilde Bâd'ın gaza ile uğraşan bir mücahit olduğunu belirtmiş ve konunun bitiminde dostlarından duyduğu bilgileri de eklemiştir. İbnü'l-Eşîr'in dostlarından aldığı Bâd hakkındaki diğer ifadelerin de yanlış olduğu görülmektedir. Nitekim Bâd'ın çoban olduğu öne sürülen anlatımda Ebu Abdullah Hüseyin b. Düstek'in Bâd olmadığı, Bâd'ın kardeşi olduğu söylenmektedir.²² Hâlbuki 373/983 yılında Bâd adına basılan parada isminin Hüseyin b. Düstek olduğu görülmektedir.²³ Bu da İbnü'l-Esîr'in dostlarının verdiği diğer bilgilerin de yanlış olabileceği anlamına gelmektedir. Bu ek bilgiler içerisinde Bâd b. Düstek'in çobanlıktan sonra yol kestiği de belirtilmektedir.²⁴ Bâd'ın yol kestiği konusundaki bilgilerin de yanlış olduğuna kanaat

¹⁴ Bu konuda bk. Abdurrahim Tufantoz, "Nasrüddevle", *DİA*, (Ankara: TDV, 2006), 32:230.

¹⁵ Bu konuda bk. İbnü'l-Eşîr, *İslâm Tarihi el-Kâmil fi't-Târih Tercümesi*, çev. Abdülkerim Özaydın, 9/25.; Abdülkerim Özaydın, "Adudüddevle", *DİA*, (Ankara: TDV, 1988), 1:392-393.

¹⁶ Bu konuda bk. Ebü'l-Fazl Kemâlüddîn Abdürrezzâk b. Ahmed b. Muhammed eş-Şeybânî el-Bağdadî el-Hanbelî, *Mecme'ü'l-âdâb fi mü'cemi'l-elkâb*, thk. Muhammed Kazım, (Tahran: Müssetetü't-Tabâa ve'n-Neşr, 1416), 6:536.

¹⁷ Bu konuda bk. Ebu Şüca' Er-Rüsrâverî, *Zeylû kitâbü't-tecâribi'l-ümem*, tsh. H. F. Amedroz, (Mısır: Şirketü't-Temedüni Es-Sinâiye, 1916), 86.

¹⁸ Bu konuda bk. İbnü'l-Eşîr, *İslâm Tarihi el-Kâmil fi't-Târih Tercümesi*, çev. Abdülkerim Özaydın, 9:37.

¹⁹ Bu konuda bk. İbnü'l-Ezrak, *Târihü'l-Fâriki*, 50-51.

²⁰ Bu konuda bk. İbn Haldûn, *Târihu İbn Haldûn*, thk. Halil Şehade, 3:537/4:410.

²¹ Bu konuda bk. Mehmed Emin Zeki, *Târihu'd-düveli'imârâtü'l-Kürdiyye fi 'ahdi'l-İslâmi*, trc. Muhammed Ali Avni, (Mısır Mektebetü's-Saade, 1948), 95-96.

²² Bu konuda bk. İbnü'l-Eşîr, *İslâm Tarihi el-Kâmil fi't-Târih Tercümesi*, çev. Abdülkerim Özaydın, 8:595-599; İbnü'l-Eşîr, *El-Kâmil fi't-tarih*, Darü'l-Kütübü'l-Arabi, thk. Ömer Abdüsselam Tedmürî, (Beyrut: Darü'l-Kitâbü'l-Arabî, 1997), 7:403.

²³ Bu konuda bk. Lowick, Cribb, *Coin Hoards*, 5/81.

²⁴ Bu konuda bk. İbnü'l-Eşîr, *İslâm Tarihi el-Kâmil fi't-Târih Tercümesi*, çev. Abdülkerim Özaydın, 9:37.

etmekteyiz. Her ne kadar böyle bir ifade İbnü'l-Ezrak tarafından da dile getirilmişse de sınır bölgesinde yaşayan Bâd, yol kesme faaliyetlerini Bizans'ın kontrolünde olan Ermeni yerleşim alanlarında yapmış olmalıdır. Zira Siirt, Hizan, Maden, Bitlis, Erzen, Hakkari ve Cizre gibi yerlerde Kürt aşiretleri meskundu ve Bâd onlarla beraber hareket ediyordu. Bâd'ın beraber hareket ettiği aşiretlerin iskân alanlarında yol kesmesi makul değildir. İbnü'l-Ezrak'ın bu konuda verdiği bilgiler eksik ve kullandığı ifadeler de muğlaktır. Ona göre Bâd, Hizan ve Maden arasındaki Bahesmâ Dağları'ndan çıkmış ve yol kesmeye başlamıştır. Diyâr-ı Bekr üzerine seferler yapıp Musul'a kadar olan bölgeyi ele geçirmeye muvaffak olmuştur.²⁵ İbnü'l-Ezrak'ın ifadelerine bakıldığında yol kesen Bâd'ın mücadelesini sadece Müslümanların egemen olduğu bölgede sürdürdüğü görülmektedir. Hâlbuki ileride değineceğimiz gibi Bâd'ın mücadelesini Bizans ve Ermenilerin elinde olan bölgede sürdürdüğü farklı kaynaklardan kesin olarak anlaşılmaktadır ve bu bilgiler İbnü'l-Ezrak'ın eksik ve muğlak verilerini anlaşılır kılmaktadır.²⁶ Bir çapulcu ve harami olmaktan ziyade onun halk tarafından sevilen bir gazi olduğu kayıtlardan anlaşılmaktadır. Bâd, 380/990 tarihinde öldürüldüğünde cesedi Musul'da hükümet konağına asılınca halk buna tepki göstermiş, bir gazinin böyle bir muameleye layık olmadığı söylenmiş ve cesedi saygıyla indirilip kefenlenerek defnedilmiştir.²⁷ Kaynaklarda geçen bilgiler çobanlık ve çapulculuktan ziyade Bâd'ın devlet kurabilmesi için gerekli olan zemine sahip olduğunu göstermektedir. Zira bölgede birçok Kürt aşireti yerleşikti. Çehârbuhtî, Hamîdî, Cûbî, Hakkarî, Beşnevî, Kîkân ve Hasenîye Kürt aşiretleri Bâd'ın yaşadığı yerin etrafında kalan Musul, Hakkari, Bitlis, Erzen ve Cizre arasında meskun idiler. Bâd b. Dûstek'in bu aşiretlerle irtibata geçtiği ve onlarla beraber bir güç oluşturarak devlet kurduğu kaynaklarda geçen makul bir izahdır.²⁸

3. Mehmed Emin Zeki'nin Kayıtları

Yukardaki rivayetlerden farklı olarak Mehmed Emin Zeki, Bâd'ın Kürt Hamîdî aşiretine mensup olduğunu, 348/959 yılında Siirt Emiri olan babası Dûstek'in yerine geçtiğini yazmıştır. Zeki, Bâd'ın Bitlis ve Cizre'nin bir kısmına sahip olduğunu, sonrasında Erciş ve Malazgirt'in ardından Diyâr-ı Bekr'deki Âmid ve Meyyâfârikîn'i ele geçirdiğini söylemektedir.²⁹ Mehmed Emin Zeki'nin verdiği bu bilgilerin bir kısmını İslam tarihi kaynaklarında teyit etmek mümkündür. Bâd'ın Ermeniye'ye girip burada gaza yaptığı, önce Erciş'i aldığı, sonrasında Diyâr-ı Bekr'e saldırdığı ve buradaki bazı şehirlere

²⁵ Bu konuda bk. İbnü'l-Ezrak, *Mervânî Kürtleri Tarihi*, çev. Mehmet Emin Bozarslan, 69-73.

²⁶ Bu konuda bk. İbnü'l-Ezrak, *Târihü'l-Fâriki*, 50-51; İbnü'l-Eşîr, *İslâm Tarihi el-Kâmil fi't-Târih Tercümesi*, çev. Abdülkerim Özaydın, 9:37; İbn Haldûn, *Tarihu İbn Haldûn*, çev. Halil Şehade, 3:537/4:410; Ebu Ali Ahmed b. Muhammed b. Yakub b. Miskeveyh, *Tecâribü'l-ümem ve te'âkibü'l-himem*, thk. Ebül-Kasım İmamî, (Tahran: Darü's-Sürûş, 3. Basım, 2000), 7:106; İbnü'l-Fuvaî, *Mecmeü'l-âdâb fi mü'cemi'l-elkâb*, thk. Muhammed Kazım, (Tahran: Müssetü't-Tabâa ve'n-Neşr, h. 1416), 6:536.

²⁷ Bu konuda bk. İbnü'l-Eşîr, *İslâm Tarihi el-Kâmil fi't-Târih Tercümesi*, çev. Abdülkerim Özaydın, 9:64-65; İbnü'l-Ezrak, *Mervânî Kürtleri Tarihi*, çev. Mehmet Emin Bozarslan, 75.

²⁸ Bu konuda bk. İbnü'l-Ezrak, *Mervânî Kürtleri Tarihi*, çev. Mehmet Emin Bozarslan, 76; İbnü'l-Eşîr, *El-lübâb fi tehzîbi'l-enşâb*, (Beyrut: Dârü's-Sadr 1980), 1:157; İbnü'l-Eşîr, *El-Kâmil fi't-Tarih*, Darü'l-Kütübü'l-Arabi, 7:434; İbnü'l-Fuvaî, *Mecmeü'l-âdâb fi mü'cemi'l-elkâb*, thk. Muhammed Kazım, 5:536; Mehmed Emin Zeki, *Kürd ve Kürdistan Ünlüleri (Meşâhir-i Kurd u Kurdistan)*, çev. M. Baban, M. Yağmur, S. Kutlay, (Swedan: Apec & Öz-Ge Yayınları, 2. Basım, 1998), 41; Arafat Yaz, *Mervânî Emiri Nasrüddevle Ahmed ve Dönemi*, 187-192.

²⁹ Bu konuda bk. Mehmed Emin Zeki, *Kürd ve Kürdistan Ünlüleri (Meşâhir-i Kurd u Kurdistan)*, çev. M. Baban, M. Yağmur, S. Kutlay, s.41; Mehmed Emin Zeki, *Tarihu'd-düveli'l-imârâtü'l-Kürdiyye fi 'ahdi'l-İslâmî*, 95-96.

hâkim olduğu kaynaklarda mevcuttur.³⁰ Fakat Bâd'ın Siirt emirinin oğlu olduğu ve 348/959 yılında babasının yerine geçtiği bilgisine herhangi bir kaynaktan ulaşamadık. Mehmed Emin Zeki'nin neye dayanarak bu bilgiyi naklettiği meçhul kalmaktadır. O, günümüze ulaşmamış bir kaynaktan bu bilgiyi almış olmalıdır, zira Bâd'ın doğduğu yıl ve babasının yerine geçerek emir olduğu tarihi vermesi kaynaklardaki bilgilerden yola çıkarak yapacağı bir yorum değildir. Fakat 348/959 yılı devletin başına geçtiği tarih değil aşiretin başına geçtiği tarih olmalıdır. Nitekim işleyeceğimiz üzere bu bölgede belirtilen tarihte Hamdanîlerin egemenliğinde kalan alanda başka bir devlet yapılanmasının varlığı olanaklı değildir.

4. Bölgenin 974 Tarihi Öncesindeki Durumu

978 yılında Cizre'nin kuzeydoğusundan Erciş'e kadar olan bölgeye hâkim olduğunu düşündüğümüz Bâd b. Dûstek'in kontrolünde olan alanda, bu tarihten önce Hamdanî, Bizans ve Ermeni Prenslüklerinin kontrolleri dışında bir siyasi gücün olduğu tezine dayanak olabilecek bilgi ve delillere sahip değiliz. Kaynaklarda bahse konu olan tarih için yaptığımız araştırmada bu kentlerin durumu hakkında pek az bilgiye rastladık. Malazgirt, Erciş, Ahlat ve Muş'u içine alan bölgenin Bizans ve Hamdanîler arasında bir tampon bölge olduğu ve sık sık el değiştirdiği nakledilmektedir. Bu dönemde Bâd b. Dûstek ile ilgili bir kayda rastlanmazken tam aksine bu kentlerin Hamdanîlerin veya Bizanslıların elinde olduğu görülmektedir. Örneğin 352/963-964 yılında Seyfüddevle'nin Malazgirt'e kadar ilerlediği,³¹ 353/964 yılında Ermeniye Bölgesi'nin Müslümanların elinde olduğu kaynaklardan anlaşılmaktadır. Aynı tarihte Hamdanî hakimiyetinde olan bölgede Seyfüddevle'nin kölesi Necâ isyan ederek Ahlat, Malazgirt, Muş ve diğer çevre şehirleri ele geçirmiştir. Seyfüddevle, isyanı bastırmış ve yeniden hâkimiyetini tesis etmiştir. Bu bilgilerden anlaşıldığı üzere Bâd, 964 yılında kesin olarak henüz burada muktedir olamamıştır.³² Kısa süre sonra 964 veya 965 yılına tekabül eden bir tarihte Ermeni ordusunun Taron (Muş) bölgesine girip burayı Müslümanlardan aldığı³³ ve 355/966 ile 358/968-969 yılları arasında bölgenin Bizans ve Müslümanlar arasında el değiştirdiği anlaşılmaktadır.³⁴ Buna göre 359/969-970 yılında ise birçok kaynaktan Malazgirt başta olmak üzere tüm bu bölgenin Bizanslıların elinde olduğu³⁵ ve 974 yılında da bu durumun aynı şekilde sürdüğü görülmektedir.³⁶ Bu bilgiler doğrultusunda 974 yılına kadar Erciş, Malazgirt, Ahlat ve Muş bölgesinin Hamdanî, Bizans ve onun safında olan Ermenilerin elinde olduğu anlaşılmaktadır. Kaynaklardan elde edilen bilgiler, Mehmed Emin Zeki'nin belirttiği üzere Bâd'ın 974 yılına kadar bir aşiret lideri olarak Hamdanîlerin safında olup onlarla hareket eden biri olduğuintibahını vermektedir. Bâd b. Dûstek, bu tarihten önce Hamdanî otoritesinin

³⁰ Bu konuda bk. İbnü'l-Eşîr, *El-Kâmil fi't-tarih*, Darü'l-Kütübî'l-Arabi, 7:401; İbnü'l-Eşîr, *İslâm Tarihi el-Kâmil fi't-Târih Tercümesi*, çev. Abdülkerim Özyayın, 9:37.

³¹ Bu konuda bk. Yahya Said el-Anâtâkî, *Tarihü'l-Anâtâki*, thk. Ömer Abdüsselam Et-Tedmürî, (Lübnan: Cerus Burs, 1990), 103.

³² Bu konuda bk. İbnü'l-Eşîr, *İslâm Tarihi el-Kâmil fi't-Târih Tercümesi*, çev. Ahmet Ağırakça, 8:475.

³³ Bu konuda bk. Hrant Andreasyan, *Başkumandan Simbat Vakayinamesi (951-1334)*, (Ankara: TTK Kütüphanesi Basılmış Tercüme, 1946), 12.

³⁴ Bu konuda bk. Thomas Ripper, *Diyarbakir Merwanileri İslami Ortaçağ'da Bir Kürt Hanedanı*, çev. Bahar Şahin Fırat, (İstanbul: Avesta Yayınları, 2012), 41,42.

³⁵ Bu konuda bk. İbnü'l-Eşîr, *İslâm Tarihi el-Kâmil fi't-Târih Tercümesi*, çev. Ahmet Ağırakça, 8:520; Arîb b. Sa'd el-Kurtubî, *Sillatu't-tarihi't-Taberî*, (Beirut: Darü't-Türâs, h. 1387), 11:419; Yahya Said el-Anâtâkî, *Tarihü'l-Anâtâki*, thk. Ömer Abdüsselam Tedmürî, 136.

³⁶ Bu konuda bk. Honigmann, *Bizans Devleti'nin Doğu Sınırı*, çev. Fikret Işıltan, (İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları Yanın No: 1528, 1970), 97.

dışına çıkmamış ve Bizans hâkimiyet alanlarında siyasi veya askeri faaliyetlerine başlamamıştır.

5. 974 ile 976-977 Yılları Arasındaki Dönem

974'ten 976-977 yılına kadar kaynaklarda bölgenin kaderi ve Bâd b. Dustek'in faaliyetleri hakkında bir bilgiye rastlanılmamaktadır. Muhtemelen 974 yılındaki son kayıta geçtiği üzere burası bir süre Bizans İmparatorluğu'nun kontrolünde kalmaya devam etmiştir. Ancak 974 ile 976-977 yılları arasında taraflar arasında herhangi bir savaşın vuku bulmaması ve bölgenin el değiştirmemesi nedeniyle kaynaklara herhangi bir bilgi yansımamıştır. Bu dönemin sonunda Bâd b. Dûstek'in ilk faaliyeti ve bir siyasi otorite olarak değerlendirilebileceği önemli bir bilgi kayda geçmiştir. Stephanos von Taron, 425/27 Mart 976-26 Mart 977 yılı olaylarını anlatırken Hılat (Ahlat) ve Npherkert³⁷ Emiri olarak tanıttığı Bâd'ın Malazgirt şehrini yeniden inşa ettiğini ve Muş bölgesini yağmaladığını kaydetmiştir.³⁸ Stephanos'un Bâd'ı Meyyâfârikîn Emiri olarak tanıtmaması bu dönemde Meyyâfârikîn'e hâkim olduğu şeklinde anlaşılmalıdır. Fakat Siirt bölgesinde meskun olan birinin Malazgirt'e hâkim olabilmesi için Ahlat'a da hakim olması gerekmektedir. İbnü'l-Ezrak'ın Bâd'ın ortaya çıktığını söylediği Hizan ve Maden arasındaki Bahesmâ Dağları,³⁹ Erciş, Malazgirt ve Muş'a yakın olup bu bölgenin güneyinde kalmaktadır. Bâd'ın ilk olarak Erciş'i aldığı söylenmesi, Bâd'ın Erciş'ten önce Bitlis ve Ahlat'a da hakim olmasını gerekmektedir. Bitlis ve Ahlat, Bahesmâ ile Erciş arasındadır ve bu iki şehre hakim olunmadan Erciş'e varılması mümkün değildir. Zira Erciş en uç bölgede kalmaktadır. Kaynaklarda Bâd'ın ilk olarak Erciş'i aldığı söylenmesi "Bitlis, Ahlat ve Malazgirt'e hakim olan Bâd, ilk olarak Erciş'i aldı" şeklinde değerlendirilmelidir. Malazgirt'i 976-977 senesinde yeniden inşa eden Bâd'ın, bu tarihten önce yani 974 ile 976-977 yıllarında faaliyetlerine başlamış olduğu ve Siirt bölgesinde aşiret reisi olduğu düşünüldüğünde gaza yaptığı Malazgirt, Erciş ve Muş'un dışında Siirt, Bitlis ve Ahlat'ı da kontrol ettiği ve henüz Hamdanî egemenliğinden kopmamış gazi unvanına sahip nüfuzlu biri olduğu anlaşılmaktadır.

Bâd'ın Erciş'i aldığı bilgisini aktaran İbnü'l-Fuvaî mevcut bilgilerle çelişkili bir bilgiyi kayda geçmiştir. Bâd'ın harekete geçtiği yılı 372/982-983 olarak kaydeden İbnü'l-Fuvaî, Bâd'ın Erciş ile beraber anılan Bâhuneys'ten çıktığını yazmıştır.⁴⁰ İslam coğrafyacıları bu ismi Bâcuneys olarak belirtmişlerdir.⁴¹ Bu da Bâd'ın Erciş yakınında olduğu anlaşılan Bâhuneys yani Bâcuneys'te yaşadığı ve burada siyasi faaliyetlerine başlayıp ilk olarak buraya yakın olan Erciş'i ele geçirdiği ihtimalini akla getirmektedir. Fakat İbnü'l-Fuvaî'den (ö. 723/1323) çok önce yaşayan ve Mervânî tarihinin en önemli kaynağı olan İbnü'l-Ezrak, (ö. 1181) Bâhuneys'e benzeyen bir başka isim kullanarak Hamîdî Aşireti'ne mensup olan Bâd'ın Bahesmâ Dağları'ndan çıktığını ve buranın Hizan ve Maden arasında olduğunu söylemektedir.⁴² Kayıtlardan anlaşıldığı üzere sürekli el değiştiren Malazgirt'in kuzeyinde yani İslam uç bölgesinin uzak noktasında

³⁷ Bu ad Maipherkat yani Meyyâfârikîn (Silvan) olmalıdır. Bkz. Bilge Umar, *Türkiye'deki Tarihsel Adlar*, (İstanbul: İnkılap Kitabevi, 1993), 536.

³⁸ Bu konuda bk. Stephanos von Taron, *Des Stephanos von Taron Armenische Geschichte*, (Leipzig: B. G. Teubner, 1907), 141; Honigmann, *Bizans Devleti'nin Doğu Sınırı*, çev. Fikret Işıltan, 150.

³⁹ Bu konuda bk. İbnü'l-Ezrak, *Târihü'l-Fârikî*, thk. Bedevî Abdullatif A'vad, 50.

⁴⁰ Bu konuda bk. İbnü'l-Fuvaî, *Mecme'ü'l-âdâb fi mü'cemi'l-elkâb*, thk. Muhammed Kazım, 6:536.

⁴¹ Bu konuda bk. Yakût el-Hamevî, *Mü'cemu'l-büldân*, (Beirut: Darü's-Sadr, 1977), 1:160,314/7:440; İbnü'l-Fakîh, *El-Büldân*, thk. Yusuf el-Hâdî, (Beirut: Alemü'l-Kütüb, 1996), 584; El-İdrisî, *Nüzhetü'l-müştağ fi ihtirâki'l-âfâk*, (Kahire: Mektebetü's-Sikafetü'd-Diniye, 1. Basım, 2002), 2:828; İbn Hurdâzbih, *el-Mesâlik ve'l-memâlik*, (Leiden: Beril Matbaası, 1889), 122.

⁴² Bu konuda bk. İbnü'l-Ezrak, *Târihü'l-Fârikî*, thk. Bedevî Abdullatif A'vad, 50.

kalan Erciş yakınında Kürt Hamîdî Aşireti'nin meskûn olduğunu destekleyecek herhangi bir bilgiye rastlanılmamaktadır.

6. Bâd b. Dûstek'i Bağımsızlığa Taşıyan Ortam

Bâd b. Dûstek'i 974 sonrasında bağımsızlığa taşıyan bazı siyasi gelişmeler yaşanmıştır. Bu siyasi olaylar gaza ile uğraşan ve çevresinde çok sayıda insanla belli bir alana hükmeden Bâd'a istediği fırsatı sunmuştur. Bizans İmparatorluğu'nda Bardas Skleros tahta geçmek için isyan başlatmış, Hamdanî ve Büveyhîlerin içlerindeki taht kavgaları iki devleti karşı karşıya getirmiştir.

6.1. Bardas Skleros İsyanı (366-370/976-980)

Bizans İmparatoru Romanos'un ölümünden sonra tahta II. Basileious oturmuş ve henüz yönetimi tam olarak eline alamamıştı. Bu arada Anadolu taburlarının komutanı Magistros rütbesindeki Bardas Skleros'tan çekindiği için onu Mezopotamya bölgesinin Doukas'ı yani genel vali ve komutanı olarak atadı. Bu atama İmparatorlukta gözü olan Skleros'u kızdırdı ve isyan etmesine yol açtı. Askeri yeteneklerinden dolayı çoğu kimse ona tabi oldu. Taç giyip imparator gibi hareket etmeye başlayan Skleros, Meyyâfârikîn'in Hamdanî Emiri Ebu Tağlib ile akrabalık kurup sınır bölgelerinde yaşayan gazilerle irtibata geçti ve onlarla ittifak kurdu. Basileious ile Skleros arasına giren arabulucular çare bulamayınca Phokas'ın oğlu Petros imparatorun ordusunun başına geçti. Petros'u yenen Skleros biraz daha ilerleyip karşı tarafın askerlerini yanına çekti. Ordunun başına geçen Leontas da aynı şekilde Skleros karşısında yenilince donanma kuvvetlerinin bir kısmı onun tarafına geçti. Basileious, donanmayı itaati altına aldıktan sonra sürgündeki Bardas Phokas'ı ordunun başına getirdi. Afyon civarında yapılan savaşta Skleros'un ordusu yenildi. Skleros, savaş meydanından kaçarak ona yardım sözü veren Büveyhîlere sığındı. Büveyhî hükümdarı Adudüdevle ile mektuplaşan Bizans İmparatoru Basileious, onu kendi tarafına çekti. Adudüdevle bölgedeki valisi Ebu Ali et-Temîmî vasıtasıyla Skleros'u 370/980 senesinde tutuklatıp Bağdat'ta hapsedirdi.⁴³

Bâd b. Dûstek'in ilk askeri faaliyeti ile Bardas Skleros isyanının aynı tarihe denk gelmesi tesadüf olmasa gerektir. Bâd'ın askeri faaliyetlerini yürüttüğü bu alan Yakut el-Hamevî tarafından Büyük Ermeniye (Hilât/Ahlat ve çevresi) olarak isimlendirilmiştir.⁴⁴ Burada yerleşik halkın büyük bir kısmını Ermeniler oluşturmaktaydı.⁴⁵ Hamdânî Devleti'nin kuzeyinde kalan Ermeniye bölgesi Bizans'ın yakından ilgilendiği ve topraklarına katmak istediği bölgelerden biriydi. Bizanslılar X. ve XI. asır içerisinde bölgeyi kontrol altında tutma politikası takip ediyor ve Ermeni hanedanlıklarını tasfiye etmeye çalışıyorlardı. Tasfiye sürecinde Bizanslılar bu bölgede yaşayan Ermenileri Bizans Devleti topraklarının içine çekiyorlardı.⁴⁶ Bizans İmparatorluğu'ndaki bu iç

⁴³ Bu konuda bk. Ioannes Zonaras, *Tarihlerin Özeti*, çev. Bilge Umar, (İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları, 2008), 25-31; İbnü'l-Eşîr, *İslâm Tarihi el-Kâmil fi't-Târih Tercümesi*, çev. Ahmet Ağırakça, 8:608-610.

⁴⁴ Bu konuda bk. Yakût el-Hamevî, *Mü'cemü'l-büldân*, (Beyrut: Darü's-Sadr, 1977), 1:160.

⁴⁵ Bu konuda bk. Nasır-ı Hüsrev, *Sefernâme*, Arapçaya çev. Yahya Haşap, (Mısır: Heyetü'l-Mısriyeti'l-Amme li'l-Kitap, 1993), 50.

⁴⁶ Bu konuda bk. Andreasyan, *Başkumandan Simbat Vakayinamesi (951-1334)*, 19; Honigmann, *Bizans Devleti'nin Doğu Sınırı*, çev. Bilge Umar, 92; Bizans'ın Ermeni iktidarını çökertip bölgeyi ele geçirmesinin detayları için bkz. Urfalı Mateos, *Urfalı Mateos Vekayi-nâmesi (952-1136) ve Papaz Grigor'un Zeyli (1136-1162)*, çev. Hrant D. Andreasyan, (Ankara: TTK, 3. Basım, 2000), 11-14,44,47,48,71-78,,80-81; Abu'l-Farac, *Abu'l-Farac Tarihi*, çev. Ömer Rıza Doğrul, 1:274; A. A. Vasiliev, *Bizans İmparatorluğu Tarihi*, (Ankara: Maarif Matbaası 1943), 1:398-399; Kaya, "Başlangıcından 1071'e Kadar Türklerin Anadolu'ya Akınları Hakkında Bir Değerlendirme", 218

karışıklıklar esnasında Ermeniler, Müslümanlara karşı sahip oldukları destekten mahrum kalmışlardı. Bizans merkezi idaresinin bölge ile bağlantısı kopmuş, Skleros ise batıya, imparatorluk merkezine yönelmişti. Hamdanî hükümdarı Ebu Tağlib ile yaptığı anlaşma ve yürüttüğü bu mücadele İmparator ve Skleros'u sınırın bu bölgesinde olanlara seyirci kalmaya mecbur etmişti. Bu koşullar altında Bâd'ın Malazgirt'i aldığı ve Muş bölgesine girdiğine dikkat edilmelidir.⁴⁷

6.2. Hamdanî ve Büveyhî Devletlerindeki Taht Kavgaları, İttifaklar ve Savaş

Büveyhîlerde Adudüdevle ile Bahtiyar arasındaki hâkimiyet mücadelesi uzun zamandan beri süregelmiş ve bu zamanda kızışmıştı. Aynı şekilde bu tarihlerde Bâd'ın bağlı olduğunu düşündüğümüz Hamdanî devletinde de taht kavgaları yaşanmaktaydı. Hamdanîlerde Ebu Tağlib ile Hamdân b. Nâsîrüddevle arasında süren taht kavgası onları Büveyhîlerin taht varisleri olan Adudüdevle ve Bahtiyar ile müttefik veya düşman olmaya itmişti. Bahtiyar ile müttefiki 978 yılına gelindiğinde Hamdân b. Nâsîrüddevle, Bağdat'tan Şam'a doğru hareket ettiklerinde Hamdân b. Nâsîrüddevle, Bahtiyar'ı Musul üzerine gitmeye ikna etmişti. Hâlbuki Adudüdevle ile yaptıkları anlaşma gereği Adudüdevle'nin müttefiki Ebu Tağlib'in elinde olan Musul'a ilişmemesi gerekiyordu. Bu esnada Ebu Tağlib karşı hamle yaparak kardeşi Hamdân b. Nâsîrüddevle'yi teslim ettiği takdirde Bahtiyar'ın hizmetine girip Adudüdevle'ye karşı savaşaacağını vaat etti. Bahtiyar, Hamdân b. Nâsîrüddevle'yi tutuklayıp kardeşi Ebu Tağlib'e teslim etti. Bahtiyar ile Ebu Tağlib, Bağdat'a doğru hareket edince Adudüdevle onlara karşı koymak için Tikrit yakınlarına gitti. Adudüdevle 29 Mayıs 978 yılında onları yenerek Bahtiyar'ı esir aldı. Bu tarihe kadar bölgeye hâkim olan Hamdanî Devleti çözüldü ve toprakları Adudüdevle tarafından ele geçirilmeye başlandı. Savaşta mağlup olup kaçan Ebu Tağlib ise Adudüdevle'nin gönderdiği orduların karşısına çıkamamış ve onlardan kaçmak zorunda kalmıştı.⁴⁸ Kuşkusuz Hamdanî hükümdarı Ebu Tağlib'in kendi ülkesinde firari durumuna düştüğü ve başkent Meyyâfârikîn başta olmak üzere Hamdanî şehirlerinin muhasara altına alınıp teslim olduğu bu durumda Bâd b. Dûstek'e devlet kurabilmesi için uygun şartlar oluşmuştu.⁴⁹

7. Bâd b. Dûstek'in Adudüdevle ile Görüşmesi ve Devletin Kuruluşu

Bir yandan Bizans İmparatorluğu'nun taht kavgaları yüzünden içine düştüğü müşkül durum diğer yandan bölgenin hâkimi olan Hamdanî Devleti ile İslâm dünyasının üst otoritesi sayılan Büveyhîlerin yaşadıkları benzer durum, bölgenin siyasi otorite açısından başıboş kalmasına yol açmıştı. İlk başta aşireti ve kendisine tabi olanlarla beraber Hamdanîlerin kontrolünde gaza faaliyetleri yürüten Bâd b. Dûstek'in 978 tarihine gelindiğinde Büveyhî tehdidi ile bozulan Hamdanî otoritesi ve Bizans'ın yokluğunu fırsat bilerek inisiyatif aldığı anlaşılmaktadır. Bu tarih Hamdanî Ebu Tağlib'in yenildiği ve Adudüdevle tarafından Musul'un alındığı tarihtir.⁵⁰ Bizi bu sonuca götüren bilgi, Musul'un alınmasından sonra Bâd b. Dûstek'in Adudüdevle ile görüşmesidir. Stephanos'un aktardığı bilgilere bakıldığında 976/977 yılında belli bir

⁴⁷ Bu konuda bk. İbnü'l-Eşîr, *İslâm Tarihi el-Kâmil fi't-Târih Tercümesi*, çev. Ahmet Ağırakça, 8:476,519.

⁴⁸ Bu konuda bk. İbnü'l-Eşîr, *El-Kâmil fi't-tarih*, Darü'l-Kütübi'l-Arabi, 7:360-361; İbnü'l-Eşîr, *İslâm Tarihi el-Kâmil fi't-Târih Tercümesi*, çev. Ahmet Ağırakça, 8:595-599; Sibî İbnü'l-Cevzî, *Mir'âtü'z-zamân fi târihi'l-a'yân*, thk. Muhammed Berekat vd. 17:504, 514.

⁴⁹ Bu konuda bk. İbnü'l-Eşîr, *İslâm Tarihi el-Kâmil fi't-Târih Tercümesi*, çev. Ahmet Ağırakça, 8:600-601.

⁵⁰ Bu konuda bk. İbnü'l-Eşîr, *İslâm Tarihi el-Kâmil fi't-Târih Tercümesi*, çev. Ahmet Ağırakça, 8:596/9:37; Thomas Ripper, *Diyarbakir Merwanileri İslami Ortaçağ'da Bir Kürt Hanedanı*, çev. Bahar Şahin Fırat, 70-74.

alandaki müktedir olduğu görülen Bâd'ın 978 senesine gelindiğinde daha da güçlenmiş ve kendini kabul ettirmiş olduğu anlaşılmaktadır.⁵¹

Mervânî tarihinin en önemli kaynağı olan İbnü'l-Ezrak'ın atladığı Bâd ile Adudüdevle'nin görüşmesi Vezir er-Rüsrâverî ve İbnü'l-Esîr tarafından kaydedilmiştir. Her iki tarihçi bu görüşmenin Adudüdevle'nin Musul'u aldığı tarih olan 12 Zilkade 367/21 Haziran 978 yılından sonra olduğunu zikretmektedir. Tarihçiler bu görüşmenin içeriğine girmeyerek Bâd'ın görüşmeden sonra kaçtığını ve Adudüdevle'nin onun yakalanması için emir verdiğini fakat Bâd'ın kurtulduğunu belirtmekle yetinmişlerdir. Bâd'ın iri cüsseli, sert ve belalı biri olmasını yakalanmasına gerekçe göstermişlerdir. Musul'un alınmasından sonra Vezir Şehrâkuveyh aracılığıyla Adudüdevle'nin huzuruna çıkan Bâd'ın bir amacının olduğu muhakkaktır.⁵² Görünüşünden dolayı da yakalanma emrinin verilmesi makul olmamakla birlikte Bâd'ın bunu önceden sezmesi de ancak görüşmenin içeriği ile izah edilebilir. Belli ki yaptıkları görüşmede bir mutabakata varamamaları Bâd'ın oradan kaçmasına ve Adudüdevle'nin onun peşine düşmesine neden olmuştur.

Musul'da gerçekleştiğini düşündüğümüz bu görüşmenin ardından Bâd'ın Adudüdevle'den kaçması bağımsız hareket etmesinin önünü açmıştır. Cizre'den Erciş'e kadar olan bölgede Kürt aşiretleri sayesinde alan hâkimiyetine sahip olan Bâd'ın Musul'un alınmasından sonra Hamdanî Devleti'nin çözülmesi ve kendisinin de Büveyhîlerle anlaşamaması üzerine bir köşeye çekildiğini kabul etmek doğru olmayacaktır. Merkezden uzak "Suğur" diye tabir edilen Müslümanların uç sınır bölgesinde egemen olan Bâd, daha güneyde akraba ve destekçileri olan Çehârbuhtî ve Beşnevî Kürtlerini⁵³ de arkasına alıp Adudüdevle'nin öldüğü 372/983 tarihine kadar ayrı bir devlet olarak var olmuştur. Nitekim İbnü'l-Ezrak, Bâd'ın Diyâr-ı Bekr üzerine yaptığı seferlerin, Adudüdevle'nin ölümünden önce olduğunu zikretmiştir. Bu süreçte Mervân'ın çocuklarının da, dayıları Bâd'ın yanında olduğuna işaret eden benzer ifadelerin başka tarihçiler tarafından da kullanıldığı görülmektedir.⁵⁴ Bu kayıtlar 978 ile 983 yılları arasındaki dönemde Bâd'ın kontrol ettiği bölgede devlet kurduğunu ve o dönem Büveyhîlerin kontrolünde olan Diyâr-ı Bekr şehirlerini ele geçirmeye çalıştığını kanıtlamaktadır. Adudüdevle'nin ölümüyle Bâd b. Dûstek, Tuğrul Bey'den yıllar önce Bağdat'taki Büveyhî hâkimiyetine son vermeyi hedeflemiş ve İslâm dünyasının yegâne otoritesi olmayı amaç edinmiştir.⁵⁵

⁵¹ Bu konuda bk. Stephanos von Taron, *Des Stephanos von Taron Armenische Geschichte*, 141.

⁵² Bu konuda bk. Er-Rüsrâverî, *Zeylu tecâribü'l-ümem*, (Beyrut: Darü'l-Kütübi'l-İlmiye, 2003), s. 53; İbnü'l-Esîr, *İslâm Tarihi el-Kâmil fi't-Târih Tercümesi*, çev. Ahmet Ağırakça, 8:596/9:37; İbn Haldûn, *Tarihu İbn Haldûn*, thk. Halil Şehade, 3:537

⁵³ Bu Kürt aşireti Cizre'nin kuzeydoğusunda Fenek denilen kaleye sahiptiler. Bu konuda bk. İbnü'l-Esîr, *El-Lübâb fi Tehzîbi'l-Ensâb*, 1:157; Bâd'ın yaptığı savaşlarda etrafında Beşnevî Kürtlerinin olduğu, İbnü'l-Esîr tarafından Benî Mervân şairi olarak nitelendirilen Hüseyin el-Beşnevî'nin şiirlerinde işlenmiştir. Adudüdevle'nin ölümünden sonra Bâd ile beraber savaş meydanlarında çarpışan Beşnevîler 978 yılı ve sonrasında da onunla beraber hareket etmiş olmalıdır. Bu da belirtilen tarihte Cizre'nin kuzeydoğu kısmının Bâd'ın kontrolünde olduğu anlamına gelmektedir. Bu konuda bk. İbnü'l-Esîr, *El-Kâmil fi't-tarih*, Darü'l-Kütübi'l-Arabi, 7:434; Evlilik bağları ile birbirlerine bağlı olan bu Kürt aşiretleri beraber hareket ediyorlardı. Mervân, Bâd b. Dûstek'in damadı idi. Ayrıca Mervân'ın kızı da Beşnevî emiri Ebu Tahir'in annesiydi. Muhammed b. Hilal, *Kitabü'r-Rebi'*, thk. İhsan Abbas, 333.

⁵⁴ Bu konuda bk. İbnü'l-Ezrak, *Târihü'l-Fârikî*, thk. Bedevî Abdullatif A'vad, 50-51,60; İbnü'l-Fuâtî, *Mecmeü'l-âdâb fi mü'cemi'l-elkâb*, thk. Muhammed Kazım, 6:536; İbn Haldûn, *Tarihu İbn Haldûn*, thk. Halil Şehade, 4:322.

⁵⁵ Bu konuda bk. İbnü'l-Esîr, *İslâm Tarihi el-Kâmil fi't-Târih Tercümesi*, çev. Abdülkerim Özyayın, 9:44.

SONUÇ

Bâd b. Dûstek, 974 yılı öncesinde Hamîdî Aşireti'nin lideriydi. Bu süre boyunca bölgede hâkim olan Hamdanîlere tabi olmuştur. çirkin ve ürkütücü olduğu söylenen Bâd, aksine sahip olduklarını cömertçe halkla paylaşması ve fakirleri gözetmesi nedeniyle saygınlık kazanmış ve bölgede meskûn olan diğer Kürt aşiretleri ile dostuluk ve akrabalık ilişkilerini geliştirmiştir. Giderek güçlenen Bâd, Ermenilerin yerleşik olduğu ve Bizans'ın himeyesinde bulunan Muş, Malazgirt ve Erciş gibi İslam sınırı bölgesindeki şehirlere gaza faaliyetlerine başlamış ve elde ettiği başarılarla gücüne güç katmıştır. Bu dönem içerisinde 976-977 senesi ve sonrasında bölge üzerinde söz sahibi olan Bizans İmparatorluğu, Hamdanîler ve Büveyhîlerin iç işlerindeki taht kavgaları, hem Ermeniler ile Bizans'ın kontrolünde olan Van Gölü'nün batısı hem de Hamdanîlerin kontrolünde olan Diyâr-ı Bekr bölgesini savunmasız bırakmıştır. Büveyhî hükümdarı Adudüdevle'nin 978 yılında Musul'u almasıyla Hamdanî Devleti çözülmüştür. Bu esnada Büveyhî hükümdarı ile görüşüp ayrıcalık talebinde bulunan ve talebi reddedilince tehlikede olduğunu anlayan Bâd oradan kaçıp kendi hâkimiyet alanlarına çekilmiştir. 978 yılında gerçekleşen ve devletin kuruluş yılı olan bu olaydan sonra Bâd kontrol ettiği Erciş'ten Cizre'nin kuzeyine kadar olan bölgede Büveyhîlerin hasmı bir iktidara dönüşmüş ve fırsat buldukça Diyâr-ı Bekr şehirlerine saldırmıştır. Adudüdevle'nin öldüğü 983 senesinde Büveyhîlerin hâkimiyet alanlarına girmiş ve Musul'a kadar ilerlemeye muvaffak olmuştur.

KAYNAKÇA

- Abdulgani Efendi, (Abdulgani Fahri Bulduk). *Mardin Tarihi*. haz. Burhan Zengin, Ankara: GAP Yayınları Kültür Dizisi 1, 1999.
- Abul-Farac, Gregory (Bar Hebraeus). *Abu'l-Farac Tarihi*. çev. Ömer Rıza Doğrul. 1 Cilt., Ankara: Türk Tarih Kurumu, 3. Basım 1999.
- Andreasyan, Hrant. *Başkumandan Simbat Vakayinamesi (951-1334)*. Ankara: TTK Kütüphanesi Basılmamış Tercüme, 1946.
- el-Anţakî, Yaḥya Saîd. *Tarihü'l-Anţâki*. thk. Ömer Abdüsselam et-Tedmürî, Cerus Burs, Lübnan 1990.
- Baluken, Yusuf. "Mervânîler Devrinde Cizre", *Bilim Düşünce ve Sanatta Cizre*. (Uluslararası Bilim Düşünce ve Sanatta Cizre Sempozyumu), ed. Nesim Doru, İstanbul: Sanart Ajans, 2012. 55-65.
- Biçer, Bekir "Selçuklular ve Kürtler". *The Journal of Academic Social Science Studies*, 6/2, February 2013, 165-202.
- Ḥamevî, Ebu Abdillâh Şihâbüddîn Yakût b. Abdillâh. *Mü'cemü'l-büldân*. 1,7 Cilt. Darü's-Sadr: Beyrut 1977.
- Honigmann, Ernst; *Bizans Devleti'nin Doğu Sınırı*. çev. Fikret Işıltan, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları Yayın No: 1528, 1970.
- İbn Ḥallikân, Ebü'l-Abbâs Şemsüddîn Ahmed b. Muhammed. *Vefâyâtü'l-âyân ve enbâu ebnâi'z-zamân*. 1-4 Cilt, thk. İhsan Abbas, Beyrut: Darü's-Sadr, 1977.
- İbn Ḥaldûn, Ebu Zeyd Abdurrahman b. Muhammed, *Tarihü ibn Ḥaldûn*. 3-4 Cilt. thk. Halil Şehade, Beyrut: Darü'l-Fikir, 2000.

- İbn Hürdâzbih, Ebü'l-Kasım Ubeydullah b. Abdillâh. *el-Mesâlik ve'l-memâlik*. Leiden: Beril Matbaası, 1889.
- İbn Miskeveyh. Ebu Ali Ahmed b. Muhammed. *Tecâribü'l-ümem ve te'âkibü'l-himem*. 7, 3 Cilt. thk. Ebü'l-Kasım İmamî, Tahran: Dâr-ı Surûş, 2000.
- İbnü'l-Eşîr, Ebü'l-Hasan İzzüddîn Alî b. Muhammed el-Cezerî. *İslâm Tarihi el-Kâmil fi't-Târih Tercümesi*. 8,9 Cilt. çev. Abdülkerim Özaydın, İstanbul: Bahar Yayınları, Bty.
- İbnü'l-Eşîr, Ebü'l-Hasan İzzüddîn Alî b. Muhammed el-Cezerî. *El-Kâmil fi't-tarih*. Thk. Ömer Abdüsselam Tedmürî, Beyrut: Darü'l-Kitâbi'l-Arabî, 1997.
- İbnü'l-Eşîr, Ebü'l-Hasan İzzüddîn Alî b. Muhammed el-Cezerî. *El-lübâb fi tehzîbi'l-ensâb*. 1 Cilt. Beyrut: Darü's-Sadr, 1980.
- İbnü'l-Ezrak, Ahmed b. Yûsuf el-Fârikî. *Mervanî Kürtleri Tarihi*. çev. Mehmet Emin Bozarslan, İstanbul: Koral Yayınevi, 2. Basım, 1990.
- İbnü'l-Ezrak, Ahmed b. Yûsuf el-Fârikî. *Târihü'l-Fârikî*. thk. Bedevi Abdullatif A'vad, Kahire: Hey'etü'l 'Amme li Şuuni'l-Metabi'i'l-Emîriye, 1909.
- İbnü'l-Fuvaî, Ebü'l-Fazl Kemâlüddîn Abdürrezzâk b. Ahmed. *Mecmeü'l-âdâb fi mü'cemi'l-elķâb*. 6 Cilt. thk. Muhammed Kazım, Tahran: Müssetü't-Tabâa ve'n-Neşr, h. 1416.
- İbnü'l-İmad el-Hanbelî. *Şezerâtü'z-zeheb fi ahbâri men zeheb*. 4-6 Cilt. thk. Mahmut Arnavut, Beyrut-Dimeşk: Daru İbn Kesîr, 1. Basım, 1986.
- İdrisî, Ebu Abdullah Muhammed b. Muhammed. *Nüzhetü'l-müştaķ fi ihtirâķi'l-âfâķ*. 2 Cilt. Kahire: Mektebetü's- Sekafeti'd-Diniye, 1. Baskı, 2002.
- Kaya, Abdullah. "Başlangıcından 1071'e Kadar Türklerin Anadolu'ya Akınları Hakkında Bir Değerlendirme", *Ekev Akademi Dergisi*. 18/59, (Bahar 2104). 214-232
- Arîb b. Sa'd el-Kurtubî, *Sillatu't-tarihi't-Taberî*. 11 Cilt. Beyrut: Darü't-Türâs, h. 1387.
- Lowick, N. M. and J. E. Cribb, *Coin Hoards*. 5, London: Billing&Sons Limited, 1979.
- Mehmed Emin Zeki. *Tarihu'd-düveli'l-imârâti'l-kürdiyye fi ahdi'l-islâmî*. trc. Muhammed Ali Avni, Mısır: Mektebetü's-Saade, 1948.
- Mehmed Emin Zeki. *Kürd ve Kürdistan Ünlüleri (Meşâhir-i Kurd u Kurdistan)*. çev. M. Baban, M. Yağmur, S. Kutlay, Swedan: Apec & Öz-Ge Yayınları, 2. Basım, 1998.
- Muhammed b. Hilal. *Kitabü'r-rebi'*. thk. İhsan Abbas, Beyrut: Darü'l-Arabî'l-İslâmî, 1988.
- Nasır-ı Hüsrev. *Sefernâme*. Arapçaya Çev. Yahya Haşap, Kahire: Heyetü'l-Mısrıyeti'l-Amme li'l-Kitap, 1993.
- Özaydın, Abdülkerim. "Adudüddeve". *DİA*, 1 Cilt. Ankara: TDV, 1988. 392-393
- Ripper, Thomas. *Diyarbakir Merwanileri İslami Ortaçağ'da Bir Kürt Hanedanı*. çev. Bahar Şahin Fırat, İstanbul: Avesta Yayınları, 2012.
- Rüzraverî, Ebu Şuca'. *Zeylü kitâbü't-tecâribi'l-ümem*. tsh. H. F. Amedroz, Mısır: Şirketü't-Temedüni Es-Sınâiye, 1916.
- Sibt İbnü'l-Cevzî. *Mir'âtü'z-zamân fi târihi'l-a'yân*. 1 Cilt. thk. Muhammed Berekat, Kamil Muhammed el-Harrât, Ammar Ruhavî, Dimeşk: Darü'r-Risaleti'l-Alemiye, 1. Basım, 2013.

Taron, Stephanos von. *Des Stephanos von Taron Armenische Geschichte*. Leipzig: B. G. Teubner, 1907.

Tufantoz, Abdurrahim. "Nasrüddevle". *DİA*, 32 Cilt. Ankara: TDV, 2006.

Umar, Bilge. *Türkiye'deki Tarihsel Adlar*. İstanbul: İnkılap Kitabevi, 1993.

Urfalı Mateos. *Urfalı Mateos Vekayi-nâmesi (952-1136) ve Papaz Grigor'un Zeyli (1136-1162)*. 3. Baskı, çev. Hrant D. Andreasyan, Ankara: TTK, 2000.

Vasiliev, A.A. *Bizans İmparatorluğu Tarihi*. 1 Cilt. Arif Müfid Mansel Macmillan, Ankara: Maarif Matbaası 1943.

Yaz, Arafat. *Mervânî Emiri Nasrüddevle Ahmed ve Dönemi*. Doktora Tezi, Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2019.

Yûsuf, Abdurrakîb. *ed-Devletü'd-düstekiye fi kürdistani'l-vüstâ*. 1 Cilt. Bağdat: Matbaatü'l-Livâ, 1. Basım, 1972.

Zonaras, Ioannes. *Tarihlerin Özeti*. çev. Bilge Umar, İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları, 2008.